

Essee

Sairaat ja päättömät

Hannele Harjunen

Lihavuus on ollut esillä niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä mediassa jatkuvasti 2000-luvun alkuvuosista lähtien. Tuolloin lihavuudesta alettiin puhua epidemiankaltaisena, valtoimenaan ja kontrolloimattomasti leviävänä sairautena tai sairaudenkaltaisena tilana, joka uhkaa ei vain kansalaisten terveyttä, vaan koko maailman tulevaisuutta. Lihavuutta on kyllä pitkään pidetty yhtenä terveyteen vaikuttavana tekijänä, mutta lihavuusepidemiadiskurssiksi nimitetyn ilmiön myötä lihavuudesta on muodostunut itsessään sairaus tai merkki sairaudesta (Jutel 2006). Lihavuus käsitetään siis ongelmana. Se, mitä yleensä vältetään sanomasta (koska se ei kuulosta kovin mukavalta) on, että tosiasiaassa myös lihavat ihmiset on alettu nähdä ongelmana. Tässä esseessä olen kiinnostunut erityisesti siitä, kuinka lihavasta ruumiista on tehty paitsi fyysinen, myös sosiaalinen ja moraalinen sairaus.

Lihavaan ruumiiseen on pitkään yhdistetty sosiaalisesti ja moraalisesti arveluttavana tai tuomittavana pidettyjä piir-

teitä. Jo varhaisissa kristillisissä opetuksissa ylensyönti mainitaan yhtenä pääpaheista, ja Danten *Jumalaisessa näytelmässä* se mainitaan yhtenä seitsemästä kuolemansyynistä. Ylensyönti taas yhdistetään tavanomaisesti lihavan ruumiin fyysiseen hahmoon. Samalla siihen liitetään kimppu muita paheita, kuten ahneus, laiskuus ja itsekontrollin puute. Koska näiden paheiden olemassaolo oletetaan edellytykseksi sille, että ihmisestä tulee lihava, lihavan ruumiin päätellään olevan merkki vajavaisesta moraalista. Nämä negatiiviset käsitykset lihavista ihmisistä elävät sitkeästi siitä huolimatta, että lihavuuden syiden on osoitettu olevan moninaiset aina geneettisestä perimästä psykologisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin. Lopulta lihavuus palautetaan lähes aina yksilön persoonallisuuden piirteisiin ja henkilökohtaiseen moraalisiin. Tätä käsitystä lihavuuden synnystä myös uusinnetaan halukkaasti nykypäivänä niin mediassa kuin tutkimuksessakin. Tästä hyvä esimerkki on niin kutsuttu ”*obesity science*”, jolla viitataan viime vuosien ideologisesti painottuneeseen ”lihavuusepidemiadiskurssiin” ja sen tuottajiin (Rail, Holmes & Murray 2010). Lihavuusepidemiadiskurssista on kirjoitettu paljon moraalisen paniikin näkökulmasta (Gard & Wright 2005), sillä tämä diskurssi hyödyntää vahvasti lihavuutta kohtaan tunnetun

pelon ja vastenmielisyyden tunteita ja luo hyvin voimakkaita uhkakuvia lihavuuden vaarallisuudesta. Lihavuutta on siis rakennettu yhtä aikaa lääketieteellisenä, sosiaalisena ja moraalisenä ”sairautena”, ja lihavaa ihmistä tämän sairauden ruumiillistumana.¹

Lihavan moraalinen kameran fokuksessa

Stereotypiat lihavan ihmisen hillittömyydestä elävät ja vaikuttavat lihavien ihmisten kohteluun niin yhteiskunnan jäsenenä kuin potilaina. Ne näkyvät erityisesti tavassa, jolla lihaviam ihmisiä kuvataan. Lihavuuden mediakuvat toistavat usein näitä negatiivisia käsityksiä lihavista ihmisistä, mutta myös työstävät niitä edelleen. Kun kyse on valmiiksi stigmatisoidusta ja marginalisoidusta ryhmästä, kuvien valinnalta odottaisi erityistä harkintaa ja eettistä sensitiivisyyttä. Näin ei kuitenkaan ole lihavien ruumiiden kohdalla. Lihavuutta kuvataan joko poikkeuksellisten (sensaatioimaisten) esimerkkien avulla tai voimakkaasti lihavaa henkilöä stigmatisoiden tai dehumanisoiden. Taustalla näyttää usein olevan kategorisoiva ajatus, että lihavat ihmiset ansaitsevat huonon kohtelun, koska ovat itse aiheuttaneet lihavuutensa. Heitä on siis aivan oikein rangaita vähintään tämän oletetun moraalisen heikkouden vuoksi.

Havainnollistan väitettäni muutamilla mediassa ja tutkimusympäristössä kohtaamillani esimerkeillä. Lihavuuspommin räjähtämistä väitteistä huolimatta suurin osa niin kutsutuista lihavisista ihmisistä on tavallisia, muutamia koloja kantavia ylipainoisia tai lievästi lihavia, jotka eivät juuri erotu katukuvassa ja joille lihavuudesta ei ole edes todennäköisesti odotettavissa terveydellisiä haittoja (Flegal, Carroll, Kit, Ogden 2012). Media kuitenkin tarjoaa tämän tavanomaisen ja arkisen lihavuuden kuvitukseksi hyvin poikkeuksellisten lihaviiden ihmisten kuvia. Etenkin television loputon jatkumo erilaisia maailman lihavin lapsi/teini/mies/nainen -ohjelmia asettavat lihavan ruumiin katsottavaksi ja esineellistettäväksi varoittavaksi esimerkiksi. Kuvat superkokoisista lihavista sensationalisoivat arkisen ilmiön ja saavat meidät katsomaan lihavia ihmisiä luonnonoikkuina, joita voi kauhistella groteskina speaktaakkelina. Ymmärrystä nämä superkokoiset lihavat saavat osakseen, jos omaksuvat laihduttajan roolin ja näin tunnustavat menneet syntinsä ja aikomuksensa parantaa moraalittomat tapansa erilaisissa nöyryyttämiselle perustuvissa kilpalaihdutusohjelmissä.

Toinen esimerkkini liittyy yhtä aikaa mediaan ja lääketieteelliseen lihavuusdiskurssiin. Osallistuin muutama vuosi sitten seminaariin, jossa oli mukana pää-

asiassa lääketieteen alan tutkijoita, lääkäreitä ja ravitsemustieteilijöitä. Tutkin itsekin lihavuutta, mutta oma tutkimukseni lähestyy lihavuutta yhteiskuntatieteiden ja sukupuolentutkimuksen näkökulmasta (Harjunen 2009). Tarkemmin sanottuna alan on niin sanottu ”kriittinen lihavuustutkimus”, josta englanninkielisessä maailmassa käytetään nimiä *critical fat studies* tai *fat studies*.² Sain seminaarissa muistutuksen siitä, kuinka kaukana lääketieteellinen ja yhteiskuntatieteellinen lihavuustutkimus voivat olla toisistaan esimerkiksi sen suhteen, miten tutkimuksen kohteena olevista ihmisistä puhutaan tai miten heitä kuvataan.

Seurasin erästä seminaariesitystä kasvavan epämukavuuden tunteen kanssa. Tutkija raportoi tutkimuksestaan, joka muuten oli hyvin kiinnostava, mutta oman huomioni vei PowerPoint-esitys, jonka kuvitukseksi oli valittu kavalkadi valokuvia päättömistä lihavista ihmisistä. Kuvasarja palautti mieleeni aiemmin lukemani englantilaisen lihavuustutkijan ja aktivistin Charlotte Cooperin (2007) blogikirjoituksen ”Headless Fatties” (”Päättömät läskit”), jossa Cooper kiinnitti huomiota median ilmeisen systemaattiseen tapaan kuvittaa uutisia lihavuudesta kuvapankkikuvilla lihaviiden ihmisten päättömistä vartaloista.

Olemme kaikki nähneet näitä kuvia, eikä niissä ole sinänsä mitään ih-

meellistä tai tavatonta. Sen, että tämä on pääasiallinen tapa kuvata lihavia ihmisiä, pitäisi kuitenkin hätkähdyttää meitä. Kuvat ovat juuri niitä kaikille tuttuja kuvia tuolin yli pursuavista takapuolista, huonosti istuvissa tai liian pienissä vaatteissaan tuskin pysyvistä keskivartaloista, kaduilla ja kauppoissa tilaa vievistä lihavista ruumiista, joilla yleisesti kuvitetaan artikkeleita, jotka käsittelevät lihavuusongelmaa, lihavuusepidemiaa, huonoja ravitsemustottumuksia tai vain länsimaisen yhteiskunnan ongelmia. Nämä kuvat on yleensä rajattu siten, että vartalo katkeaa kaulan kohdalta ja kuvaan jää vain keskivartalo, usein pelkkä pullottava vatsa. Jos pää on mukana kuvassa, sitä kuvataan takaapäin tai sivulta siten, että kuvan henkilö oletettavasti jäisi anonyymiksi. Joskus näkee myös kuvia, jotka on otettu suoraan edestä, mutta silloin kuvassa olevan ihmisen kasvot on usein samennettu ikään kuin rikollisella. Löydän henkilöiden salaamiselle kaksi syytä, joista kumpikaan ei ole erityisen ylevä. Sen katsotaan olevan tarpeen joko siksi, että ”julkisen” lihavuuden katsotaan olevan jotain niin häpeällistä, että kasvojen antaminen tälle olisi henkilön kannalta stigmatisoivaa, tai siksi, että nämä kuvat ovat todennäköisesti salaa otettuja. Salakuvaamisen eettisyys on aina kyseenalaista, mutta jos kuvataan tavallisia ihmisiä voyeristisin tarkoitukse-

rin ja tietäen kuvien todennäköisesti päätyvän sellaiseen kontekstiin, joka häpäisee kyseiset ihmiset, ollaan jo epäeettisyyden puolella.

Lihava ruumis kuvassa

Kuvissa on siis tavallisia ihmisiä kävelemässä kaduilla, seisomassa, istumassa tuolilla ja usein syömässä jotakin. Googlaamalla sanan lihava löytyy välittömästi satoja kuvapankkikuvia lihavista keskivartaloista. Samat kuvat toistuvat usein. Olen esimerkiksi nähnyt erään naisen vaaleanpunaiseen verryttelyasuun puetun takaliston kuvittamassa kymmeniä lihavuusepidemiajuttuja.

Näissä kuvissa on kyse nimenomaan lihavista ruumiista, sillä kuvien tapa esittää lihava ihminen dehumanisoi kohteensa tehokkaasti. Kuten Cooper (2007) huomauttaa kirjoituksessaan, ongelmalliseksi nämä kuvat tekee se, että lihava ruumis esitetään niissä johdonmukaisesti ilman inhimillisyyttä. Nämä kuvat tyypistävät lihavan ihmisen tämän ruumiiseen ja sen kokoon. Päätömmällä lihavalla on vain sairaaksi merkity ruumiinsa. Kuvista on leikattu juuri se osa ruumiista, joka tekisi ihmisestä tunnistettavan ja inhimillisen. Lihavan ruumiin kuvaaminen ilman päätä mykistää lihavan ihmisen, hänellä ei ole persoonaa, ääntä, ajatuksia tai mielipiteitä. Hän

on kokoelma vääränlaisia ruumiin osia. Hän on vääränlainen.

Cooper ei ole ainoa, joka on havainnoinut lihavien ihmisten kuvaamista mediassa. Uudehkoissa amerikkalaisessa tutkimuksessa tarkasteltiin lihavien ruumiiden käyttöä nettiuutiskuvissa ja havaittiin että 72 % kuvista, jotka kuvasivat ylipainoista tai lihavaa henkilöä, kuvasivat heidät negatiivisella tavalla. Vain lihavien ihmisten päät oli leikattu kuvista. Lihavat ruumiit esitettiin useammin syömässä, puolialastomina ja heillä oli vähemmän edustuskelpoiset vaatteet (antaen näin olettaa heidän kuuluvan alempiin sosioekonomisiin ryhmiin) (Heuer, McClure ja Puhl 2011). Tutkijoiden johtopäätöksensä oli, että lihavat esitetään johdonmukaisesti stigmatisoitujen nettiuutiskuvissa, millä on merkittäviä seurauksia yleisön käsityksiin lihavista ihmisistä: kuvat vahvistavat ennakkoluuloja ja syrjintää. Nämä tutkijat pitivät kuvia halventavina ja dehumanisoivina.

Olin esityksen jälkeen niin tuohutunut, että käytin oman esitykseni yhteydessä valmistelemattoman puheenvuoron, jossa totesin, että näkemykseni mukaan myös lihavat ihmiset olisi syytä nähdä ihmisinä, joilla on pää, kasvot, ajatuksia ja tunteita, ja että kuvat päätömmistä lihavista ihmisistä kieltävät hyvin voimakkaalla tavalla heidän ihmisyytensä ja palauttavat heidät kasvottomiksi ja

passiiviseksi hoidon kohteiksi. Se, että tämänkaltaisia kuvia voidaan käyttää mediassa tai tieteellisen esityksen kuvitukseksi, kertoo jotain oleellista siitä, miten lihavuuteen ja lihaviin ihmisiin suhtaudutaan lääketieteen ja hoidon kontekstissa sekä myös laajemmin medikalisoituneen objektivoivan lihavuuskäsityksen lävistämässä yhteiskunnassa. Kenen tahansa lihavan ihmisen ruumis voidaan kaapata, häpäistä julkisesti ja tehdä siitä symboli epidemialle tai sairaudelle. Lihavasta päätömmistä ruumiista tulee vertauskuva, joka kertoo kulttuurimme suhtautumisesta lihavaan ruumiiseen ja ruumiillisuuteen. Tämä suhde on kylästäetty pelolla, inholla, moraalaisella paheksunnalla ja ylenkatseella. On selvää, mikä näiden kuvien tarkoitus on. Niiden tulisi kauhistuttaa ja iljettää meitä. Ne muistuttavat itse kutakin ruumiin kontrollin tärkeydestä, jotta emme menettäisi subjektiivitamme, jotta meistä ei tulisi yksi näistä nimettömmistä oletettavasti kyltymättömmistä ruumiista. Nämä kuvat kutsuvat nauramaan kohteilleen pilkallisesti, hymähtelemään tuomitsevasti ja moralisoiden.

Päätömmien lihavien ruumiiden kuvien käyttö myös tieteellisen tutkimuksen raportoinnin kuvituksena saa aikaan tarpeen pohtia, mihin lääketiede perustaa ihmiskäsityksensä. Se nostaa esiin myös kysymyksen, ollaanko tieteen-

alan edustajien parissa lainkaan tietoisia siitä, mitä tällaiset kuvat indikoivat. Nyt käsitys lihavuudesta ja siten lihavas-
ta ihmisestä näyttää kulminoituvan hoi-
dettavaan objektiivoituun ruumiiseen,
joka nähdään lähtökohtaisesti ongelma-
na. Kun tietty ruumiin(ulko)muoto ale-
taan nähdä lähtökohtaisesti merkinä
ongelmasta, ollaan jo kaltevilla pinnal-
la. On selvää, että kuvat päättömistä li-
havista ruumiista dehumanisoivat koh-
teensa. Yhteiskuntatieteilijät tietävät ja
lääketieteilijöidenkin pitäisi tietää, että
ihmisten tai tiettyjen ihmisryhmien lei-
maamisella ”vähemmän ihmisiksi” on
yleensä seurauksia, jotka eivät useimmiten
ole positiivisia. Se, että emme näe jo-
tain ihmisryhmää täysivaltaisina ”oikei-
na” ihmisinä, mahdollistaa muun muasa
aina vain radikaalimpien yhteiskun-
nallisten toimenpiteiden ja hoitoehdo-
tusten läpiviemisen ja hyväksymisen.
Lihavuuden kohdalla tämä on jo nyt nä-
kyvässä. Esimerkiksi tammikuussa 2012
Iso-Britanniassa ehdotettiin, että ylipai-
noisten tai lihaviiden sosiaalietuuksia tu-
lisi leikata. Etuudet voitaisiin palauttaa
menestyksekkään laihdutuksen jälkeen.
Lihaviiden lasten vanhempia taas on syy-
tetty huonoiksi vanhemmiksi ja heitä on
uhkailtu lasten huostaanotolla. Lihavat
vanhemmiksi haluavat puolestaan katso-
taan usein adoptiovanhemmiksi tai he-
delmöityshoitoihin kelpaamattomiksi.

Lihavuuden hoidossa taas on edetty ruo-
kavalion ja liikunnan tärkeyden korosta-
misesta lääke- ja leikkaushoitoon. Leik-
kaushoidosta, joka ei edes itse toimenpi-
teenä ole riskitön, puhumattakaan sen
elinikäisistä seurauksista, puhutaan jul-
kisuudessa hyvin vähän ja hyvin kritii-
kittömästi. Eikä ihme, kun kriittistä ter-
veysjournalismia ei käytännössä Suo-
messa ole ja lääketeollisuuden tiedotteet
menevät mediassa läpi uutisina.

Lihaviiden kuvaaminen päättöminä
epäihmisinä kertoo vähintäänkin kun-
nioituksen puutteesta tätä ihmisryhmää
kohtaan. Lääketieteellisen lihavuus-
käsityksen omaksuneilta näyttää usein
unohtuvan, että lihavuus ei ole mikään
ihmisestä erillinen ominaisuus, vaan se
on osa tuota ihmistä, jolla on tunteet,
persoonallisuus sekä älyllistä ja moraa-
listaa kompetenssia. Se helppous, jolla he-
gemonisen diskurssista suunnasta puhu-
vat unohtavat muiden positioiden ole-
massaolon, on pelottavaa. Hoitamisen
tai parantamisen halu, jos siitä on edes
kyse, ei voi olla peruste ihmisryhmän lei-
maamiselle tai halventavalle ja huonol-
le kohtelulle.

VIITTEET

1. Lihavan ruumiin ja henkilön hyveellisyy-
den tiukasta kytköksestä kertoo myös se, et-
tä laihutumisen myötä ihmisen katsotaan pää-
sevän eroon myös oletetuista henkisistä ja ma-
raalisista vajavaisuuksistaan. Kukaan normi-
painon saavuttanut ei toki voi olla muuta kuin
hyveellinen?

2. Ala on monitieteinen ja tällä hetkellä kas-
vussa etenkin englanninkielisessä maailmassa.
Kriittisen lihavuustutkimuksen kentällä toimi-
joita yhdistää alan nimen mukaisesti kriittinen
suhtautuminen perinteiseen ja hallitsevaan lää-
ketieteelliseen lihavuusdiskurssiin. Tavoitteena
on lihavuuden, ruumiin koon ja muodon
monipuolinen ja moniulotteinen tarkastelu.

KIRJALLISUUS

Cooper, C. (2007) Headless Fatties. URL
[http://www.charlottecooper.net/docs/fat/
headless_fatties.htm](http://www.charlottecooper.net/docs/fat/headless_fatties.htm).

Flegal, Katherine M., Carroll, Margaret, D.,
Kit, Brian K. & Ogden, Cynthia, L. (2012) Pre-
valence of Obesity and Trends in the Distri-
bution of Body Mass Index Among US Adults,
1999–2010. *JAMA* 307:5, 491–497.

Gard, M. & Wright, J. (2005) *The Obesity Epi-
demic. Science, Morality and Ideology*. London:
Routledge.

Harjunen, Hannele (2009) *Women and Fat:
Approaches to the Social Study of Fatness*. Jyvä-
skylä studies in education, psychology and so-
cial research. Jyväskylä: University of Jyvä-
skylä.

Heuer, Chelsea A., McClure Kimberley J. &
Puhl, Rebecca (2011) Obesity Stigma in Onli-
ne News: A Visual Content Analysis. *Journal of
Health Communication* 0, 1–12.

Jutel, Annemarie (2006) The Emergence of
Overweight as a Disease Entity: Measuring up
Normality. *Social Science & Medicine* 63, 2268–
2276.

Rail, Genevieve, Holmes, Dave & Murray, Stu-
art (2010) The Politics of Evidence on ”Domes-
tic Terrorists”: Obesity Discourse and Their Ef-
fects. *Social Theory & Health* 8:3, 259–279.

Hannele Harjunen, YTT, Yhteiskuntatietei-
den ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.
hannele.harjunen@jyu.fi